

AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA
BUNYOD ETILGAN BOG`-SAROYLAR

Mo`minova Gulchehrabonu

Sharof Rashidov nomidagi SamDU

Tarix fakulteti 1- kurs magistranti

Annotatsiya: Amir Temur va temuriylar davridagi bunyodkorlik va obodonchilik ishlarini o`rganishda ular tomonidan bunyod etilgan bog`-saroylarning ahamiyati.

Kalit so`zlar: Rui Gonzales de Klavixo, Bog`i Nav, chorbog`lar, Dilikiya, Bog`i Jahonkusho, Cho`pon ota, Bog`i Naqshi Jahon, „Boburnoma“, Bog`i Bihisht, sun`iy tepalik, M.E.Masson,

Amir Temur qayerga borsa o`sha yerni obod qilishga har vaqt harakat qilgan. Aytish mumkinki, Samarqanddagi bunyodkorlik ishlari sabab Samarqand yer yuzining sayqali degan nomga sazovor bo`lgan.

Sohibqiron tomonidan bunyod etilgan bog`lar katta qiziqishlar bilan o`rganilmoqda. Shu sababdan ham arxeolog va tarixchi olimlar o`z tadqiqot ishlarini bugungi kungacha davom ettirmoqda. Ya.G`ulomov, T.Shirinov, U.Alimovlarning ilmiy izlanishlari orqali bog`larning soni 12 ta bo`lganligi aniqlangan.

Bu vaqtda Samarqandda bunyod etilgan bog`lar tuzilishiga ko`ra 2 turga bo`lingan:

1. Chorbog`lar – geometrik shaklda bo`lib, har tomoni tahminan 1 km masofaga cho`zilgan. Bunday bog`larning darvozalari shahar tarafga qaratib qurilgan;
2. Tuzilishi geometrik shaklda bo`lmagan tabiiy daraxtzor va chakalakzorlar bag`rida bunyod etilgan. Bu kabi bog`lar asosan ov maqsadida bunyod etilgan. Rui Gonzales de Klavixoning ma`lumotlariga qaraganda ushbu bog`larda limon hamda sitrus mevalaridan boshqa barcha mevalar bo`lgan.

Ichki va tashqi ziddiyatlar kuchayib borayotgan bir sharoitda hashamatli bo`lgan bog`-saroylar bunyod etish har ehtimolga qarshi u yerda mudofaa choralari ko`rilishini talab etgan. Bog`lar zarur bo`lganda harbiy lager, mustahkam saroylar esa mudofaa inshootlari vazifasini ham bajarishi lozim edi. Bu bog`lar o`rtasida qurilgan saroylar o`rtacha 2-3 qavatli bo`lib, kengligi 25 metrgacha bo`lgan chuqur xandaqlar bilan o`ralgan.

Amir Temur bunyod etgan ettirgan bog`lar bugungi kungacha saqlanib qolmaganligi tufayli ularni faqat arxeologik izlanishlar orqaligina o`rganish mumkin. Shu sababdan bog`lardagi dastlabki izlab topish va tadqiq qilish ishlari 1967-yilda tashkil etilgan.

Dastlab bog`larning arxeologik jihatdan qaysi hududlarda joylashganligini bilish juda muhimdir.

Birinchi bunyod etilgan bog`lardan biri bu Bog`i Naqshi Jahondir. Bu bog` haqida yetarlicha ma`lumotlar saqlanib qolinmagan. Ushbu bog` haqida asosiy ma`lumotlar „Boburnoma”da keltiriladi.

V.L.Vyatkin izlanishlari orqali Cho`pon ota tog`ining janubiy etaklari XV asrda Naqshi Jahon deya nomlanganligini aniqladi. Naqshi Jahon Ulug`bek rasadxonasidan 1 kmlar sharqda Cho`pon ota tog`ining janubiy etagida joylashgan. Bu bog` XIV asrning 70-yillarida bunyod etilgan.

Keyingi bog`-saroy 1378-yilda Amir Temur buyrug`iga binoan 12 yoshlik rafiqasi Tuman oqo uchun bunyod etilgan Bog`i Bihishtdir. Bu bog`ning joylashgan hududi turli adabiyotlarda turlicha beriladi. Zahiriddin Muhammad Bobur ushbu bog`ni Samarqandning quyi qismida deb ko`rsatadi. M.E.Masson esa o`z tekshirishlariga tayangan holda bog`ning o`rnini Bog`i Shamoldan janubi-g`arbda deb beradi. Manbalardagi ma`lumotlarga qaraganda, bog`ni bunyod etishda Tabrizning oq va toza marmaridan foydalanilgan.

Bog`i Amirzoda Shohrux haqida ma`lumotlar juda kam. Ba`zi manbalarga qaraganda u Samarqandning g`arb tomonidagi darvozaga yaqin joylashgan. To`rtburchak shaklidagi bu tepalik sharqdan g`arbg qarab cho`zilgan (76x44) bo`lib, balandligi 4, eni 6 metr kenglikdagi xandaq bilan o`ralgan. Bog` 1394-yilda Shohruxning Kavkazdan qaytishi sharafiga bunyod etilgan.

Bog`i Bo`lduning joylashgan hududi „Boburnoma”da Samarqandning sharqiy qismida deb beriladi. V.L. Vyatkin uni Dilkushoga yaqin Qo`rg`oncha qishlog`ida joylashganligini aniqlagan. Bog` Dilkushodan 1.5 km narida joylashgan. Arxeologik qazishma ishlari orqali g`isht parchalari, har xil koshin qoldiqlari topilgan.

Ma`lumotlarga ko`ra saroy 2 qavatli qilib qurilgan. To`rt tomonidan hashamatli eshiklar qo`yilganligi ma`lumdir. „Bo`ldu” so`zini olimlar manbalarda badavlat so`ziga sinonim ekanligini bildirishadi.

Dilkusho bog`i haqidagi ma`lumotlar nisbatan saqlanib qolganligi bilan ajralib turadi. Bog`ni bunyod etish uchun 1397-yilda Amir Temur tomonidan buyruq berilgan. Bobur bergan ma`lumotlarga ko`ra bu bog`ning har ikki yoniga terak ekilgan.

Bugungi kunda ushbu bog`ning o`rni Samarqanddan 5 kmlar sharqda Panjikent yo`lining o`ng tomonida joylashgan. Dilkusho so`zining ma`nosi dilni shodlantiruvchi degan ma`noni anglatadi. Shuning uchun ham Sharafiddin Ali Yazdiy bu bog`ni „Movarounnahrning eng yaxshi bog`laridan” deb ta`riflagan.

Bog`i Nav haqidagi ma`lumotlarni asosan o`sha davr vaqf hujjatlari orqali olishimiz mumkin. Bu bog`ga shaharning g`arb tomonidagi darvozasi orqali boorish mumkin bo`lgan. Bu bog` to`rtburchak shaklida bo`lib, devorlari juda hashamdor hamda baland va har bir burchagida aylana shaklidagi minorasi bo`lgan. Bog`ning

markaziy qismida qasr va suv havzasi joylashgan. Ushbu suv havzasi bugungi kunga qadar saqlanib qolgan. Bu bog` boshqa bog`larga nisbattan keyin qurilgan. Klavixo o`z asarid ushbu bog`ni Bog`i Bagino deb nomlagan.

Klavixoning bergan ma`lumotlariga qaraganda ushbu bog`ning to`rt tomonidan baland devor bilan o`ralgan. Devorning har bir burchagida tikka dumaloq minoralar bor. Bog`ning baland minoralariga ham, devoriga ham sayqal berilgan. Bog`ning markaziy qismida baland minora qad rostlagan bo`lib, oldida katta hovuz joylashgan. Unga oltin hamda lojuvard bo`yoqlar bilan ishlov berilgan.

Bog`i Zag`on to`g`risida ma`lumot bergan shaxslar uning Samarqandning sharqiy qismida ekanligini aytishadi. Temuriylar davridagi biror manbada bu bog` haqidagi ma`lumotlar uchramaydi. Mahalliy aholi bu hududni qarg`alar bog`i deya atashadi. Bunga sabab yozin qishin ushbu hududda qarg`alar arimaydi.

Bog`i Davlatobod ba`zi ma`lumotlarga qaraganda sovg`a tariqasida bunyod etilgan. Klavixoning asarida ushbu bog` Dilikiya nomi bilan nomlanadi. Bu bog`-saroy Samarqand shahridan 13 km janubda, Termizga ketish yo`lining chap qanotiga joylashgan. 1936-yilda I.A.Suxarev Davlatobod bog`ining aniq joylashgan hududini aniqladi.

Davlatobod bog`ining atrofida keng dalalar bo`lib, ularda anhor va talay ariqlar oqib turadi. Shu sababdan ham unga Davlatobod ya`ni baxt-saodat qarorgohi degan nisbat berilgan.

Bog`i Chinorning qurib bitkazilgan vaqti Klavixo ma`lumotiga ko`ra XV asrning boshlanishi yillariga to`g`ri keladi. XIX asrning o`rtalaridagi sayyohlarning yozishicha u shaharning janubiy qismida bo`lib, ikki chetiga teraklar o`tqazilgan yo`laklari bilan mashhur bo`lgan. Bog`ning o`rtasida sun`iy tepalik bo`lib, uning ustida tarxi xochsimon shaklda bo`lgan saroy qad ko`targan. M.E.Masson olib borgan tekshirishlarga qaraganda u janub tomonda – Qizilqo`rg`on degan joyda joylashganligini aytadi. Ammo boshqa tekshiruv natijalari ushbu bog`ning biror asosli qoldig`ini Qizilqo`rg`ondan topa olishmaydi.

Bog`i Baland bog`i haqida ham qolgan bog`-saroylardek ma`lumotlar juda sayoz. V.L.Vyatkin bu bog`ni Zarafshon daryosining yoqasida ekanligini, bo`gning bir tarafi daryo qirg`ogiga tutash bo`lganligini yozadi. Abu Tohir Xo`janing yozishicha u Samarqandning shimol tomonida joylashgan. Ushbu bog` xarobalarini XX asrda ham ko`rish mumkin edi. Ushbu bog`ga Baland nisbatining berilishi uchun asosiy sabab qolgan bog`larga nisbattan yuqoriroqda joylashganligi uchun.

Ushbu bog`lar haqidagi bilimlar bizga ushbu davrdagi me`morchilik san`ati, bog`dorchilik haqidagi umumiy tushunchalarni anglashimiz uchun muhim turtki hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rui Gonsales de Klavixo „ Samarqandga Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi” Toshkent-„O`zbekiston”-2010.
2. O`Alimov „O`rta asrlarda Movarounnahrda bog`chilik xo`jaligi tarixi”- Toshkent-1984
3. Shuhrat Qulmatov, Amriddin Berdimurodov „ Samarqand yodgorliklari” - Samarqand-2017
4. „История Самарканда”, Том I, Ташкент, 1969